

FÖLDALATTI KULTÚRHARC

B É K É S M Á R T O N

„Egyébiránt minden olyas szövetezés s egyesület, mely homályban támad, s melynek címje titok, jobbára bűnös, s így az egészre nézve káros következésű. [...] Én legalább[is] oly társaságokban nem bízok, melyek titkos aláírások[kal] s esküvésekkel vannak erősítve.”

gróf Széchenyi István: *Hitel* (1830)

A kultúra az a terep, ahol a szuverenitás a leghatékonyabban ásható alá. Bár a kulturális befolyásolás hosszabban tartó folyamat, mint harcokcsikkal lero-hanni egy országot, a művelődési struktúrák áthatása pedig kétségkívül nagyobb türelmet igényel, mint kinevezni egy bábkormányt, ráadásul az eredmények is később érkeznek, mintha privatizációt végrehajtva rombolnánk le egy nemzetgazdaságot – ám a kultúrán keresztüli indirekt befolyásszerzés mégiscsak tartósabb, eredményesebb, ráadásul visszafordíthatatlan. Lassan járj, tovább érsz – különösen így van ez a kultúra területén! A *kulturális szuverenitás* nem holmi kiegészítője, díszes függvénye vagy csupán „fölepítménye” (*sovrastruttura, Überbau*) az állami szuverenitásnak, hanem annak „alapja”. A kulturális szuverenitás ugyanis a hagyományosan fölfogott állami szuverenitás összes területének gyökérzete, amely nélkül sem engedelmes fegyveres erő és megingathatatlan rendvédelem, sem széles és mély társadalmi talapzattal rendelkező politikai rendszer, de még egészséges, prosperáló gazdaság sem létezik. Kultúra nélkül nincs konszenzus, legitimáció nélkül nincs működő politikai rend.

Éppen ezért az állami működés aláásására, vagyis a szuverenitás megtörésére, csökkentésére és porhanyóssá tételére nincsen hosszabban tartó, viszont hosszabb távú eredmény is ígérő, csendesebb, ugyanakkor észrevétlenebb, fáradságosabb, de összességében hatékonyabb módszer, mint az a „kritikai, kulturális behatolási és áthatási tevékenység” (Antonio Gramsci), amelyet a művelődési intézményeken, a tudástermelés apparátusain, újabban pedig a szórakoztatóipari komplexumon és a közösségi médián keresztül lehet – igaz: csak lassan-komótosan – végezni. Szébb szóval élve a *metapolitikai* cselekvésről van szó, amely a kulturális befolyásszerzés „szakszerű” végrehajtását jelenti: a nyelv birtokbavételét, a szellemi fölény megszerzését, a kulturális hegemonia teremtését. Amint az I. világháborús lövészárkok-hadviselést a politikai hatalom megszerzésével párhuzamba állítva a már idézett Gramsci fogalmazott: a bolsevik puccs villámgyors keleti kivitelezése és a politikailag válságállóbb nyugati társadalmi rendszer átforgalmazása eltérő *kulturális hadviselést* igényel. Vagyis a „keleten 1917-ben győzedelmesen alkalmazott mozgóháborúról át kell térni az állóháborúra, hiszen Nyugaton ez az egyetlen lehetséges megoldás. [...] Keleten az állam volt minden, a polgári társadalom kezdetleges és cseppfolyós volt; Nyugaton az állam és a polgári társadalom között helyes arány áll fenn, és amint az állam megrendül, rögtön megmutatkozik mögötte a polgári társadalom vaskos szerkezete. Az állam itt csak előretolt lövészárkok, mögötte erődök és kazamaták vaskos láncolata húzódik meg”. Másutt hozzátette ehhez, hogy „a modern demokráciák vaskos szerkezete – államszervezetként és a polgári

életben szereplő egyesületek összességüként egyaránt – az állóháborús front állandó »lövészárkainak« és erődítményeinek felel meg”.¹

A jól felfogott kultúrharcban, hiszen arról van szó, tehát nincsen *Blitzkrieg*, itt az elhúzódozó lövészárk-hadviselés módjára működik a lassú előrejutás, de nem ám szellemi szuronyrohamokkal, hanem előkészítő intellektuális tüzérségi munkával: nyelvi pergőtűzzel, a közízlést átformáló nagy hatótávolságú lövegek megszólaltatásával, valamint a döntő roham előtti zárótűzzel, mondjuk újságok, folyóiratok révén. A képes beszéd a végtelenségig folytatható lenne, itt azonban elegendő, ha arra utalunk, amire a lövészárkharok során maga Ludwig von Moltke is, ti. hogy a legtöbb esetben „az ütközet napját nem a szuronyroham döntötte le, hanem a szuronyroham sikerült azért, mert a nap már el volt döntve”, viszont „ha a gyalogságot nem rendítette meg előzetes tűz, az ellene intézett rohamok nem értek el döntő sikert”.² Bár az I. világháború kapcsán a legtöbb vizuális reprezentációval bizonyos a szuronyrohamok rendelkeznek (ezt látjuk az I. világháborús tárgyú filmekben, hiszen ezek a legmegrendítőbb mozzanatai és a legjobban filmezhető drámái a Nagy Háborúnak), 1914 és 1918 között az elesettek 70 százaléka mégiscsak tüzérségi támadásnak esett áldozatul. Ez az összefüggés világítja meg legjobban, hogy a közkeletű néven kultúrharcnak (*culture war*, *Kulturkampf*) nevezett folyamat, amelyet a társadalom értékrendjéért vívnak, ideológiai meggyőzéséért folytatnak s tétje az állam berendezkedésének normatív tartalma, miért szól a hasonlatok szintjén „ideológiai nehéztüzérségről”, „messzehordó” kulturális termékekről a könyvek kapcsán és mindennapi „kartácstűzről”, ha az újságokban folytatott polémiákról beszélünk.

Az I. világháborús lövészárk-hadviselés mélységében tagolt, esetenként többemeletnyire a földbe vájt védelmi vonalai a középkori várakhoz hasonlítottak, csak míg emezeket a felszín alatt alakították ki, utóbbiak falai és bástyái büszkén tornyosultak. Neheztelt terepen, különösen magashegyvidéki környezetben vagy erődítményostromnál szintén olyan haditechnikához nyúltak az I. világháborús hadviselő felek, amely több száz évvel korábban volt szokásban. Az alpesi dolomitokban és a karsztvidéken zajló osztrák–magyar és olasz háború jelentős része mészkőbe vájt alagutakban folyt, amikor egymás lövészárkai alá és vonalai mögé hatoltak, majd a megfelelő ponton berobbantották a végükben elhelyezett töltetet. A kemény sziklába robbantott és fűrt, szűkös, levegőtlen ellenséges alagutak a visszaemlékezések szerint olykor olyan távolságban helyezkedtek el egymástól, hogy lehetett hallani a szomszédból átszűrődő kalapácsolást, a robbantások pedig versenyre hasonlítottak: ki tudja előbb rárobbantani a másikra a sziklát. E földalatti háború végül már nem is az ellenséges lövészárk aláaknázásáért folyt, hanem a másik alagútjának elpusztításáért.³ Nagyon hasonló ehhez a kulturális hadviselésnek az a formája, amelyet álcázott vagy rejtett eszközökkel, földalatti módszerekkel vívnak, miközben magát a kultúráért folytatott küzdelmet a politikai hatalom kisajátításának kerülőútjaként űzik. Ez a többszörösen indirekt eljárás nem más, mint afféle *földalatti kultúrharc*, amelynek történelmi példái – a dolog természetéből fakadóan – összeesküvés-gyakorlatként valósultak meg.

a kultúrharc
tétje az állam
berendezkedésének
normatív tartalma

HÁLÓZATOK (B)IRODALMA

A formális, látható, ellenőrizhető és leírható hatalom mellett mindig is jelen volt az az informális és rejtett uralmi struktúra, amelyet mintegy előbbi alatt sejtettek (*deep state*, *derin devlet*), vagy mögötte gyanítottak (árnyékkabinet, háttérhatalom). Még csak paranoid fantázia sem kell ahhoz, hogy ezt érzjük tetten William Pitt kijelentésében, melyet legalábbis hozzá kötnek: „Van valami

1 Antonio GRAMSCI: *Az új fejedelem. Jegyzetek Machiavellihez*, ford. BETLEN János, Magyar Helikon, Bp. 1977. 129–130. és 160.

2 Idézi: HEINZ GUDERIAN: *Riadó! Páncélosok!* [1937] ford. S. NYÍRÓ József, Kossuth, Bp. 1999. 242–243.

3 Vö. SZIRMAI Gábor: Pasubio – a hegy halála. *A földgömb*, 2021/július–augusztus.

a trón mögött, ami magánál a királynál is hatalmasabb”. De ilyesmire utalhatott Benjamin Disraeli politikai regénye (*Coningsby, or the new generation*. 1844) is, amiben ezt olvassuk: „A világot egészen más személyek irányítják, mint akiket a színpadok mögé nem látó emberek elképzelnek.” Franklin Roosevelt 1912-es kampánya során pedig így fakadt ki: „A látható kormány mögött ülésezik egy láthatatlan kabinet, amely nem tartozik hűséggel a népnek és felelősséggel senki felé.”

A közkeletű összeesküvéselméletektől a közismerten megvalósult konspirációk magyarázatáig a hatalomnélküliek számos alkalommal költenek politikai drámákat a hatalommal bírókról, különösen azokról, akiknek a láthatósága és a befolyása fordított arányban áll egymással. A 19. század végi észak-amerikai populisták *conspiracy theory*-ja gyakorta szólt az aranystandard manipulációjáról és egy tagállami hatáskört megsértő központi bank felállításától – a FED végül 1913-ban létre is jött, az Egyesült Államok pedig 1971-ben szüntette meg a dollár aranyra való átválthatóságát. A hidegháború alatt a harmadik világbeli országok vezetése rendre puccsok kirobantásával vádolta meg Amerikát, de ma már aligha van bárki is, aki kételkedne abban, hogy az olajkitermelést államosító iráni Moszadek-kormányt 1953-ban a CIA döntötte meg, amely az

1973-as chilei rezsimváltásban is szerepet játszott. Minden bizonnyal az előbbiekhöz hasonlóan több évtizedes időtávra van szükség, hogy annak gyanúja is beigazolódjék, hogy Soros György 1984-es budapesti meglepedése a Szovjetunió és az

hálózatosan szerveződő informális metahatalom

Egyesült Államok közötti „nemzetközi *glasznosztj*” békés átmenetének része volt, amint bizonyára arra is fény fog derülni, hogy kinek az érdeke volt a „színes forradalmak” meg-megújuló hulláma, amely féltucatnyi kelet-európai ország „destabilizációs övezetét” hozta létre Oroszország és Közép-Európa határterületén.

Mindig is létezett a hatalom előszobája. Az ősoleg kamarillapolitika a titkos tanácsosok, legbelsőbb bizalmasok, udvari bolondok, behízelt kuruzslók, sokat tudó kurtizánok és *sztárecek* fülbesugdosásával érvényesült, vagy némileg nyíltabb formában a kancellárokon és régenseken keresztül hatott. Erről mondta – általános érvénnyel – Carl Schmitt a következőket:

„Aki a hatalom birtokosának beszámolót tart, vagy informálja őt, annak már része van a hatalomban, függetlenül attól, hogy felelős miniszter-e, vagy indirekt módon sugalmaz valamit a hatalmonlévőknek. Elegendő, hogy benyomásokat és indítékokat közvetít annak az egyénnek, akinek egy pillanatra döntés van a kezében. Így minden közvetlen hatalom azon nyomban alávetődik a közvetett befolyásoknak. [...] a közvetlen hatalom tere előtt minden esetben ott a közvetett befolyás és kényszer előtere, egy rejtett benyíló, egy a hatalom birtokosának lelkéhez vezető folyosó. Ilyen előtér és ilyen folyosó nélkül nem létezik emberi hatalom.”⁴

A hatalom hátsó szobája szintén ismert jelenség. A 18–19. században többekévé megvalósult hármass hatalommegosztás ellenére a törvényhozó és a végrehajtó hatalom réseiben még mindig elég hely maradt az informális intézmények kialakulására, melyeknek a formális intézményeknél (elnöki hivatal, kormány, kúria, parlament) akár nagyobb hatalma is lehetett. Az 1848-as francia alkotmány maga is azt tükrözte, hogy a (korlátozott) népszuverenitás talaján álló törvényhozó hatalom és a (részben) neki felelős végrehajtó hatalom versengésében utóbbi rendelkezett több lehetőséggel, melyek között voltak nyilvános, de rejtett lehetőségek is. Az élesszemű kortárs megfigyelő a párizsi Nemzetgyűlést egyenesen a politikai „színpad előterében” állónak, a köztársasági elnököt viszont „a világtól elrejtett életet élőknek” látta, ami nemcsak a nyilvános kritika, hanem a titkos machinációk lehetőségére is vonatkozott.⁵

4 Carl SCHMITT: Beszélgetés a hatalomról [1954] ford. KURUCZ Andrea, *Vigília*, 1991/2. 119. (kiemelés tőlem)

5 KARL MARX: *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája* [1852] Kossuth, Bp. 1975. 36.

SECRET INFLUENCE, or a Peep behind the Screen.

Kulisszák mögött –
„Titkos befolyás”
III. György udvarában,
1810-es angliai ábrázolás
(Library of Congress)

Míg ekkoriban a végrehajtó hatalom befolyás alá vonása, kiszervezése, eltérítése volt a legforgalmasabb „a hatalom birtokosának lelkéhez vezető folyosók” (Carl Schmitt) közül, abból a célból, hogy a kormány cselekvésére hassanak, addig a 20. században már inkább a törvényhozó hatalmat akarták keretek közé szorítani, főleg választáshoz nem kötődő fórumokkal (koronatanács, második kamara), jurisztokratikus testületekkel és a szavazati jog csökkentésével. Manapság pedig a törvényhozó és a végrehajtó hatalom döntéseinek globális/unió érvénytelenítése van napirenden, mégpedig a nemzetállami jog (akárha az alkotmányjog) fölülírásával és a nemzetállami határok légiesítésével; ráadásul mindehhez a nemzetközi nemkormányzati szervezetek (NGO), magánalapítványok, donorszervezetek és médiakonglomerátumok hálózata társul, amelyek előbbiekkal a döntéselőkészítés, lobbitevékenység, normaszöveggyártás, finanszírozás és narratívaalkotás kapcsán rendre együtt is működnek. Ez utóbbiak révén a 21. században alakult ki egy „államhatárokon átnyúló politikai hatalom”, amely hálózatosan szerveződik, terület(iség)hez nem kötődik és inkább informális metahatalmat jelent, mintsem konkrét strukturális hatalmat.⁶

A demokratikus felhatalmazás nélküli testületektől az informális szerveződések nyomásgyakorlásán keresztül a titkos társaságokig és konspiratív tervekig tart a döntéshozatal rejtett, kerülőúton keresztül megvalósuló befolyásolása, amely az államcsínyek, „forradalmak”, palotaforradalmak és terrortámadások idején jóval nyilvánvalóbb, mint amikor csendesesen, hosszabb idő alatt érvényesül. Ez különösen a konfliktusokat küszöb alatt tartó jelenkorunkban van így. A közvetett hatalomgyakorlást megvalósító konkrét indirekt befolyásszerzés ágai és csatornái a következők lehetnek, hazai szereplőkkel és a magyarországi politikai állapotokra ható külföldi példákkal demonstrálva.⁷ 1) Jogi – globális,

6 John AGNEW: Az államhatárokon átnyúló politikai hatalom földrajza: terület, identitás és mozgás a világpolitikában [1999] ford. FÜZESI Pirocska, Regio, 2002/2. Lásd még: Kees VAN DER PIJL: *The Making of an Atlantic Ruling Class*. Verso, New York, 2014.; Uő: *Transnational Classes and International Relations*. Routledge, London, 1998. és POKOL Béla: *Globális uralmi rend*. I. köt., Kairosz, Bp. 2005.

7 Pierre-Antoine PLAQUEVENT: *Soros e la società aperta. Metapolitica del globalismo*. ford. Roberto PECCHIOLO, Passaggio al Bosco, Roma, 2020. 153–246. és POGRÁNYI LOVAS Miklós: *Indirekt politikai befolyásszerzés = A Nagy Terv. A Soros-birodalom Közép- és Kelet-Európában*. szerk. BÉKÉS Márton, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2021. 138–145.

ÁRNYÉKKORMÁNY – 1) A brit politikai közéletben a kisebbségi parlamenti párt által felállított, hivatalos ellenzéki szakmai testület (*Official Opposition Shadow Cabinet*), melynek feladata alternatív megoldások javaslása. 2) Olyan informális háttérkabinet, amely a valódi kormányzati döntéseket meghozza, miközben a nyilvánosságban működő kormányzat ennek bábja és/vagy fedőszerve.

CIVIL TÁRSADALOM – Önszerveződésen alapuló polgári társadalom, amely elkülönülten működik a politikai/jogi testületektől (állam, bíróság, kormányzat, közigazgatás, törvényhozás, ügyészség) és az állami erőszakmonopólium szervezeteitől (büntetésvégrehajtás, hadsereg, határőrség, rendőrség), valamint a vallási szervezetektől (egyházak, felekezetek). A reformáció, a felvilágosodás, az ipari forradalom és a szekularizáció nyomán bekövetkező változások révén a ~ fokozatosan hegemoniára tett szert a többi pillérrel szemben. Magán a ~on belül kialakított hegemonia, például *→nemkormányzati szervezetek* segítségével, alkalmas a *→közvetett hatalom* gyakorlására.

HÁLÓZAT – Egymással mellérendelő kapcsolatban álló, egymástól függetlenül, mégis egy cél érdekében tevékenykedő szervezetek rendszere. Egyaránt részei lehetnek titkosszolgálatok, magánalapítványok (Carnegie, Ford, Gates, Rockefeller, Soros), tőkealapok és donorszervezetek, valamint *→nemkormányzati szervezetek*, amelyek gyakran fedőszervezeteken (*front organization*) keresztül érvényesítik rejtve maradó befolyásukat.

INDIREKT BEFOLYÁSSZERZÉS – Közvetett, rejtett vagy áttételes úton való hatás gyakorlás. A politika világában leginkább a jogi, gazdasági, kulturális és tájékoztatói szférákon keresztül történik, eszközeit tekintve ide tartozik a nemzetállami jogot felülíró nemzetközi jog, a gazdasági nyomásgyakorlás, a kulturális hegemonia megszerzése és a médián keresztüli befolyásolás. Az ~ a *→közvetett hatalom* gyakorlásának legáltalánosabb formája.

KÖZVETETT HATALOM – A politikai hatalom mellett, melynek forrása a demokratikus országokban a választók felhatalmázása, amely legitimálja a törvényhozási többséget és a neki felelős kormányt, létezik gazdasági, társadalmi és kulturális hatalom. Ez utóbbiak alkalmassak arra, hogy a hatalom gyakorlásának közvetlen, nyílt és ellenőrizhető útja

nemzetközi és államközi jurisztokratikus testületek, emberjogi lobbicsoportok, jogvédő irodák és bizottságok (Emberi Jogok Európai Bírósága, európai uniós ügyészség, korrupcióellenes ügyészségek; Amnesty International, Helsinki Bizottság, Társaság a Szabadságjogokért); 2) tájékoztatói – kívülről finanszírozott média (444, RTL-csoport, Szabad Európa, Telex), ún. oknyomozó és tényfeltáró portálok (Átlátszó, Direkt36, G7, K-Monitor), a digitális tömegkommunikáció platformjai; 3) a kulturális hegemonia megszerzése – könyvkiadás, filmgyártás, magazinok és folyóiratok, művészetek (galériák, színházi élet) és szórakoztatóipar, valamint egyéb szimbolikus területek, pontosabban mindezek áthatása, finanszírozása és működtetése; 4) oktatás-nevelés, kutatás, tudományos élet – legtipikusabb formája az egyetemi oktatás monopolizálása (Central European University, CEU), az agytrösztök és kutatóintézetek hálózatának megszerzése (Eötvös Károly Intézet, CEU – Demokrácia Intézet, Mérték – Médiaelemző Műhely, Policy Solutions, Political Capital, Republikon Intézet); 5) gazdasági – tőzsdespekulációtól az adóelkerülésen át a piacmonopolizációig és a szankciókig, de ide értendők az IMF által kért „gazdasági reformok” és azok kilobbitása is; 6) demokratikusan nem ellenőrizhető testületek, illetve ezek hálózata – egykor a szabadkőművesség nemzetközi kapcsolatrendszere, ma inkább a „davosi kultúrájú” (Samuel P. Huntington) elit globális platformjai (Világ gazdasági Fórum), az egyetemek körül szerveződő „episztemikus tudósközösségek” (Pokol Béla), a transznacionális lobbik és multinacionális konzorciumok/trösztök.

Max Weber szabatos megfogalmazása szerint „uralmi helyzetet” a „hatalmi formák sokfélesége” alakít ki: közöttük a hagyományos tekintély, a katonai rend, a gazdasági függés és az önmagában is szerteágazó „szociális hatalom”, amely az előbbiekhöz képest jellemzően informális-szimbolikus.⁸ A hatalom ugyanis többnyire háromféle: politikai, gazdasági és kulturális, ahol utóbbi kapcsán beszélhetünk akár „szimbolikus hatalomról” (Pierre Bourdieu) is, amely a viszonylag jobban körülhatárolható, intézményes formában is létező társadalmi és művelődési hatalom mellett leginkább immateriális befolyásgyakorlást jelent, például az elismerés, legitimitáció és tisztelet révén. A társadalmi és a kulturális élettevékenységek között nagy a hasonlóság, de „homológia [hasonlóság] áll fenn a politikai mező és a társadalmi mező között” is,⁹ ami azt jelenti, hogy aki a kulturális termelésben többlet tesz szert, könnyen átkonvertálhatja politikai hatalomra; persze nem a hagyományos csatornákon keresztül (képviselőválasztás, népszavazás), hanem kerülőúton járva. A hazai urbánus, liberális, kozmopolita kánon egyik nagy állítója, az értelmiség (osztály)hatalomhoz vezető útjának kikövezője, Konrád György így írt mindezzel kapcsolatban: „Az értelmiség a kulturális tőke-hatalom-ethosz első birtokosa. [...] termeli az értékek, az ízlés, a kíváncsiság, a retorika meghatározó kínálatát, és irányítja a viselkedési divatok forgalmát.

8 Max WEBER: *Az uralom szociológiája* = *Uő: Gazdaság és társadalom*. ford. ERDÉLYI Ágnes, II/3. köt., Közgazdasági és Jogi, Bp. 1996. 48–52. Az idézetre vonatkozóan hálás köszönettel tartozom Hidas Zoltánnak.

9 Pierre BOURDIEU hozzászólása = *Az irodalmi mező szerkezete és a kulturális választások homogenitása* [1992] ford. KÁLMÁN C. György, *Helikon*, 1995/4. 500.

[...] Az értelmiség *indirekt hatalma* szokta megdönteni a rendszereket, ha azok tartósan barátságtalanok vele szemben.”¹⁰ Hogy miként, arra következik a továbbiakban három történeti példa.

TUDATOS FORRADALOMEXPORT

Hegel a kereszténység elterjedését szellemi forradalomhoz hasonlította, és vele kapcsolatban tett egy általánosító kijelentést: „A nagy, szembeötlő forradalmak előtt a kor szellemében végbe kell mennie egy csendes, *titkos forradalomnak*, amelyet nem mindenki vesz észre, legkevésbé a kortársak”.¹¹ Bármennyire is – ráadásul minden joggal – materialistának tartjuk a marxizmust, teoretikusai abban az értelemben sem tudtak szabadulni az eszme születésénél bábáskodó hegelianizmustól, hogy végső soron nem vitatták el a tényt: *a forradalmi gyakorlathoz mindenkéltől forradalmi elmélet kell*. Engels például úgy fogalmazott, hogy „akárcsak Franciaországban a 18. században, úgy a 19. században Németországban is a filozófiai forradalom vezette be a politikai összeomlást”, Lenin pedig azt írta híres cselekvési programjában, hogy „forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem”, hiszen „az élenjáró harcos szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet”.¹²

A kezdeti ortodox marxizmusát lassan elhagyó Gramsci minderre példaként a francia forradalmat és a felvilágosodás erjedési folyamatát hozta fel, amely „maga is nagyszerű forradalom volt, melynek révén [...] egész Európában szinte egységes öntudat fejlődött ki, egyfajta polgári internacionálé [...] s amely a legfőbb előkészítése volt a Franciaországban később bekövetkezett véres forradalomnak”. Az elemzését így folytatta: „A 18. század első felétől kezdve a Párizsból kiáramló könyvek és brosúrák láthatatlan hadserege egyengette az utat a napóleoni seregek szuronyai előtt, és készítette elő az embereket és az intézményeket a szükséges változásokra. [...] A felületek számára mindez természetesnek és spontánnak tűnik fel, holott érthetetlen lenne, ha nem ismernénk azokat a kulturális tényezőket, amelyek hozzájárultak.”¹³

Az 1789-es francia forradalom nem július 14-én, a Bastille bevételével kezdődött, hanem évtizedekkel korábban, utóbbi ugyanis csak látványos befejeződése volt a 18. század derekán elkezdődő folyamatnak. Amint François Furet írja, az a tény, „hogy a francia forradalom – mint minden forradalom – kezdetben olyan gyengén összehangolt ellenállásba ütközött, annak köszönhető, hogy a régi rend már halott volt, mielőtt megdöntötték

helyett/mellett indirekt módon, mintegy kerülőúton menjenek végbe. A ~ aktorai között egyaránt megtaláljuk a befektetési alapokat, jogi fórumokat, nemzetközi → *nemkormányzati szervezeteket*, multinacionális nagyvállalatokat, globális alapítványokat és az infokommunikációs cégeket, amelyek a konkrét → *indirekt befolyásszerzések* hasznélvezői.

MÉLYÁLLAM – *Deep state, derin devlet*, állam az államban. 1) A hivatalos-formális, „felszíni” államrend „alatt” működő nemhivatalos-informális struktúra, amely a kormányzati döntések megakadályozására, sőt önálló döntések meghozatalára is alkalmas (ld. → *árnyékkormány*). 2) A demokratikus választás nyomán felálló új kormányzat munkáját bojkottáló, ellehetlenítő, felülíró, a korábbi hatalmi rendszerhez tartozó gazdasági-politikai-szolgálati komplexum, amely mintegy „mélyebben fekszik” annál, semhogy ki lehessen szorítani a döntéshozatalból.

NEMKORMÁNYZATI SZERVEZET – *Non-governmental organization*, NGO. Államhoz, területhez és választói felhatalmazáshoz nem kötődő, többnyire nemzetközi társulás, amely nem tartozik kormányzati felügyelet alá. A ~ek → *hálózatának* működtetése képes csökkenteni az államok joghatóságát, cselekvési erejét és hatókörét, leginkább egy „nemzetközi → *civil társadalom*” (John Keane) javára. A ~ek rendszere erősen kapcsolódik a globális szervezetekhez (ENSZ, IMF, Világbank, WTO), valamint a befektetési alapok, nagyvállalatok és magánemberek által fenntartott alapítványok rendszeréhez. Utóbbiak közül különösen aktív a Soros György által alapított-vezetett Nyílt Társadalom Alapítványok (Open Society Foundations, OSF).

PUHA HATALOM – *Soft power*. A közvetlen hatalomfajták (katonai, gazdasági, politikai) mellett az, amelyik erőszak kiállításba helyezése és használata nélkül, közvetetten, többnyire észrevétlenül hat és rejtetten érvényesül, mégpedig a kultúrán, a szimbólumokon, a személyközi kapcsolatrendszeren és a legitimáción (elfogadottságon, elismerésen) keresztül. Ilyen módon lassabban, de hatékonyabban és maradandóbban fejti ki hatását. A legtipikusabb ~ korunkban a szórakoztatóiparon (filmek, sorozatok, zenék), a közösségi média felületein (Facebook, Google, Instagram, Twitter, fájlmegosztók), nyelvviskolákon, kulturális intézményeken stb. keresztül érvényesül.

10 KONRÁD György: Egy nyaraló különvéleményei. *Holmi*, 1992/2. 268., 269. Kiemelés tőlem. Vö. KONRÁD György – SZELÉNYI Iván: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* [1978] Gondolat, Bp. 1989.

11 G. W. Friedrich HEGEL: *A görög fantázia-vallás és a keresztény pozitív vallás különbsége* [1795] = Uő: *Ifjúkori írások. Válogatás*. ford. RÉVAI Gábor, Gondolat, Bp. 1982. 74. Kiemelés tőlem. A továbbiakra vonatkozóan felhasználtam könyvem megállapításait: BÉKÉS Márton: *Kulturális hadviselés. A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Közalapítvány, Bp. 2020. 217–220.

12 Friedrich ENGELS: *Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége* [1888] Kossuth, Bp. 1978. 10. és V. I. LENIN: *Mi a teendő?* [1902] = *V. I. Lenin Művei*. 5. köt., Szikra, Bp. 1953. 380., 381–382.

13 Antonio GRAMSCI: *Szocializmus és kultúra* [1916] = Uő: *Politikai írások (1916–1926)* vál. SZABÓ Tibor, ford. FARKAS Mária és ts., Kossuth, Bp. 1985. 30.

THE CABINET CHORUS.

'The world is in pain
Our secrets to gain,
But still let them wonder and gaze on—
They ne'er can divine
A word or a sign
Of a free and an accepted mason.

'Tis this and 'tis that,
They cannot tell what—
Nor why the great men of the nation
Should put aprons on
And make themselves one,
With the free and accepted mason.'
Masonic Song.

Háttérkabinet – A washingtoni adminisztráció ábrázolása a *New England Anti-Masonic Almanac* 1832. évi kiadásában (Scottish Rite Masonic Museum and Library)

volna.”¹⁴ Ennek oka nem más volt, minthogy – már ekkortájt is – „a baloldal sokkal jobban felszerelt [volt] »kultúreszközökkel«, mint a konzervatívok” (Molnár Tamás).

A forradalom előkészítői között kell számontartanunk 1) a szellemi (esztétikai, etikai, szimbolikus) fellazítás írott eszközeit, 2) a szabadkőműveség szervezetrendszerét, melyben az alternatív társadalmi rend megszületett és 3) a felvilágosodás filozófusait, akik az előző kettő mindegyikében érintettek voltak. Nézzük ezeket sorban!

1) A forradalom útját könyvekkel kövezték ki. Az 1751 és 1780 között kiadott 35 kötetes *Enciklopédia* szó szerint enciklopédikus igénnyel foglalta össze a felvilágosodás természet- és társadalomképét – ami ártatlan deista bölcselkedésnek indult, abból néhány évtized leforgása alatt ateista–materialista filozófia, majd monarchia- és egyházellenes politikai gondolkodás lett, rövidesen pedig terrorba torkollott. A 18. század első és második harmadának radikális–szubverzív irodalma még csak nem is volt explicit politikai tartalmú, mégis ezzel lehetett legjobban aláásni a trón és oltár szövetségét. A „veszedelmes olvasmányok” erkölcsi mondanivalója ugyanis előbb egyházi, majd állami következtetések levonására adott módot. Vagyis de Sade márki nélkül nincs Robespierre. Az ún. *libertinage*-irodalom a francia forradalom előtti fél évszázadban elválaszthatatlan volt a felvilágosodás filozófiájától és a rendszerellenes politikai törekvésektől, az arisztokrata szalonokban és a szabados klubokban – gyakran „félkézzel” – olvasott frivol kisregények, a cenzúrát kijátszó, istentelenséggel kokettáló filozófiai traktátusok és a komplett (a)morális világmagyarázatot nyújtó alternatív színdarabok a közvetlen politikálásnál sokkal hatékonyabb, közvetett eszközökkel delegitimálták az *ancien régime*-et. Az efféle irodalom elterjedtségét mi sem jellemzi jobban, mint hogy 1764-ben a Franciaországban

14 François FURET: *A francia forradalom története, 1770–1815.* ford. Pócz Erzsébet, Osiris, Bp. 1999. 24. Kiemelés tőlem.

forgalmazott könyvek 57 százalékát Párizsban nyomtatták, ötöde viszont külföldön (Anglia, Hollandia, Svájc) készült, több mint tizedének eredete pedig bizonytalan volt – vagyis a könyvek közel egyharmadával kapcsolatban merül fel az alapos gyanú, hogy szubverzív tartalmat közvetített.¹⁵ Ez esetben a szexuszó szerint hátsó szándékból gyakorolták, mégpedig a politikai hatalomátvétele érdekében, amely módszert majd 1968-ban fejlesztették tökélyre.

2) Az 1700-as évek közepére-végére a francia szabadkőműves páholyok kiforrták magukból a fennálló katolikus–monarchikus rend alternatíváját, amikor eleinte megfogalmazták a feltörekvő, államtól és egyháztól független polgárság (bankárok, főbérlők, járadékosok, kereskedők, magánzók, manufaktúratulajdonosok) individualista etikáját, később ennek elvei szerint alakították ki belügyeik kormányzását, végezetül az így kialakult „második nyilvánosság-nak” követeltek – erkölcsi felsőbbrendűségére, racionális hatékonyságára és modernségére hivatkozó – elsőbbséget. Reinhart Koselleck szerint „a kőművesek páholyai az új polgárság tipikus, *közvetett hatalmat* célzó képződményei [voltak] az abszolutista államon belül”.¹⁶ Ez a privát, államfüggetlen szféra olyan „harmadik hatalom” lett, amely (vallás)erkölcsi kérdésekben az egyházzal, (társadalom)politikai tekintetben pedig az állammal kelt versenyre, sikeresen. A közvetett, látszólag apolitikus tevékenység ugyanis végső soron mindig politikai hatást ér el, amikor „a politika ellenpólusaként kérdőjelezi meg a fennálló államot”.¹⁷ A szabadkőműves hálózat térben és eszközeit tekintve egyaránt kiterjedt: míg 1772-ben 161 páholy működött a Francia Királyságban, addig 1789-ben már 629, ezek tizede Párizsban. S mialatt Lessing megírta a szabadkőműveség racionalista–kozmpolita programját (*Ernst és Falk szabadkőműves párbeszédei*, 1778), Bajorországban már működött az Illuminátusok Rendje, amely 1776-as titokban való megalapításától 1784-es betiltásáig a hatalomszerzés konspiratív útját járta. Az ártatlan elmélkedésből viharos gyorsasággal lett vérmes hatalmi aspiráció.

3) A felvilágosodás mindenekelőtt egy olyan önálló szellemi hatalom létrehozását jelentette, amely a racionális kritikán keresztül „megfosztotta dicsfényüktől az összes eddig tisztelt és jámbor félelemmel szemlélt tevékenységeket” (Marx–Engels), minden tekintélyt aláásott és mindent, ami valamikor szilárd volt, könnyörtelenül szétporlasztott. A „kritikusok köztársaságának” elnöke, Voltaire 1765-ben azt mondta, hogy övéi hamarosan sikerrel „forradalmasítanak egy olyannyira felvilágosodott századot”, mint a tizennyolcadik.¹⁸ Az ész trónra ültetője, egyben az emberi tudat szerkezetének nagy kritikusa, az *Aufklärung* animátora Immanuel Kant volt, aki sorban megírta minden dolgok kritikáját (*A tiszta ész kritikája*, 1781, *A gyakorlati ész kritikája*, 1788, *Az ítélőerő kritikája*, 1790, a „politikai ész kritikájaként” *Az örök béke*, 1795). A forradalmat megelőző három-négy évtizedben a kritika politikája szülte meg a politika kritikáját.

A felvilágosodás filozófusainak elméleteiből jegecesedett ki annak az új világnak az ideológiája, amelyet aztán a terror vitt át a gyakorlatba. Ezen nem is kell csodálkoznunk, hiszen a kortársak kezdettől érezték a felvilágosítás filozófusainak fölényeskedő arroganciáját, vagyis hogy „az ateizmus vérmes hirdetőiként, parancsoló dogmatikusok módjára” viselkedtek, s nem túrték „harag nélkül, hogy bárki is másképp merjen gondolkodni, mint ők”.¹⁹

A könyveit Svájcban író, majd onnét Franciaországba juttató, a „felvilágosult” párizsi szalonokba kezdetbe bejáratos Jean-Jacques Rousseau akkor kezdett távolodni a Voltaire és Diderot befolyása alatt álló filozófusoktól, amikor az *Enciklopédia* számára írott *Politikai gazdaságtan* (1755) szócikkben egy

a szabadkőműves
hálózat viharos
gyorsasággal kiterjedt

15 Lásd bővebben: PELLE János: A felvilágosodás eszmerendszerének irodalmi vetülete. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1977/3–4.; Uő: Egy fogalom változásai: a *libertinage* filozófia. *Világosság*, 1976/3.; *Veszedelemes olvasmányok. Erotikus illusztrációk a 18. századi francia irodalomban* [katalógus] OSZK–Kossuth, Bp. 2007.

16 Reinhart KOSELLECK: *Kritika és válság. Tanulmány a polgári világ patogeneziséről* [1959] ford. BOROS Gábor, Atlantisz, Bp. 2016. 76. Kiemelés tőlem.

17 Uo. 90.

18 Idézi: Uo. 129.

19 Jean-Jacques ROUSSEAU: *A magányos sétáló álmódzásai* [1782] = Uő: *Önéletrajzi írások*. I. köt., ford. KIS János – Réz Ádám, Atlantisz, Bp. 2019. 299.

államközpontú, puritán gazdaságképet vázolt föl, Diderot pedig íratott melléje egy fiziokrata–szabadkereskedelmi koncepcióval rendelkező másikat. A szakítást végül egy politikától csak látszólag távol álló kérdés, mégpedig a színjátszás körüli nézeteltérés okozta: a párizsi filozófusok szabados, amorális, rendszerkritikus darabokat akartak, a „genfi polgár” viszont az ókori republikánus erényeket (egyszerűség, hazafiasság, kollektivitás, vallásosság) dicsérő népi-katonai előadásokat (*Levelek d’Alembert-hez a színházakról*. 1758). A racionalista, elitisztikus, *minimum* deista közegtől a szentimentális-romantikus, népi nacionalista, istenhívő Rousseau egyre távolabb került, míg végül emezek kiközösítették és érzése szerint lejáratókampányt folytatva ellene, Angliáig üldözték. Rousseau-nak a *république des lettres*-rel kapcsolatos bírálata az egész forradalom előtti ellenkulturális komplexum (felvilágosodás + szabadkőművesség) mélyreható elemzését adja. Noha számos alkalommal megjegyzi, hogy a kései Rousseau igencsak magányos, depresszív és paranoid volt, személyes sorsa – azaz elszigetelése, kiközösítése, feljelentgetése, ellehetetlenítése – csak újabb bizonyíték volt arra, hogy a *kultúrán keresztül hatalomra készülődők* hol összejátszottak a versailles-i udvar hozzájuk szító köreivel (például a XIV. Lajos öccseihez tartozóval), hol pedig megfojtották a fennálló rend egyéb alternatíváit (mondjuk a rousseau-ista republikánus népi-nemzetit), hogy az *inside job* végrehajtása után biztosan ne támadjon versenytársuk. (Mennyire hasonlít ez a forgatókönyv a hazai rendszerváltoztatás előtörténetéhez, melynek során a hasonló módszertan mentén szerveződő „demokratikus ellenzék” először a pártellenzéki reformközgazdászokkal kötött szövetséget, majd kiszorította a népnemzeti irányzatot, hogy aztán mint a *regime change* „szürkeállománya” triumfálhasson.) Hogy a „ligába tömörült filozófusok” milyen cselekvési tervvel rendelkezett, arról Rousseau a következőket írta:

„Századunk egyik sajátos, más koroktól megkülönböztetett jellegzetessége a módszeres és következetes gondolkodás [...] megvan a maguk mozgása és szabályrendszere, és ezek a szabályok – amelyek kizárólag a véleményformálók nézetein alapulnak – uralkodnak a publikum köreiben, amely erről mit sem sejt. Amióta a filozófusszekta egyetlen testületté állt össze vezetői irányítása alatt, ezek a vezetők, mesterkedéseik révén, a közvélemény döntő-bíróivá léptek elő, a közvélemény útján ők döntenek az egyes emberek hírnevéről, sőt a sorsáról, és rajtuk keresztül az állam sorsáról. [...] befolyásos embereket nyerne meg szövetségesnek, hogy velük együtt irányítsák a társadalmat, legfőképpen azokat, akik hozzájuk hasonlóan értenek a titkos cselszövésekhez és a földalatti áskálódásokhoz, [...] ha összefognak, olyan mértékben elmélyíthetik hálózatukat, hogy senki sem talál többé szilárd talajt a lába alatt, mindent aláaknázhatnak [...] az egymás között kidolgozott tervek alapján”.²⁰

Egy szó, mint száz: a francia forradalmat hosszú időn keresztül először a fejekbe kellett exportálni, hogy kitörése után néhány évvel európai exportja is megkezdődhessen. Tudatos munka eredménye volt tehát, amelyben a szellemi előkészítés, az eszmék titokban való terjesztése és a konspiráció egyaránt szerepet játszott, gyakran ugyanazonokon a csatornákon keresztül.

AZ ELSŐ „SZÍNES FORRADALOM”

A 21. század első két évtizedében zajló destabilizációs célú folyamatok, amelyeket közönségesen „színes forradalomnak” nevezünk, a posztbipoláris geopolitikai versengés és a gazdasági befolyásszerzés keretei között végbemenő nemzetközi küzdelmek voltak. Három hullámban zajlottak le, eleinte Jugoszláviában (2000), Grúziában (2003), Ukrajnában (2004), Kirgizisztánban és Libanonban (2005), majd 2011-ben következett az „arab tavasz” (Tunézia, Egyiptom, Líbia, Szíria), végezetül ismételtén Ukrajnában (2013–14), Macedóniában (2016–17),

20 Jean-Jacques ROUSSEAU: *Párbeszéd* [1782] ford. MARSÓ Paula, Typotex, Bp. 2020. 296.

aztán Örményországban (2018) került sor egy-egy *Majdan*-klónra, míg Közép- és Kelet-Európa-szerte számos hasonló próbálkozás történt 2017 és 2020 között (Belarusz, Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szerbia, Szlovákia). A „színes forradalmak” eszközei között egyaránt megtalálható a nemzetközi médiakampány és a diplomáciai, gazdasági nyomásgyakorlás, a titkosszolgálati módszerek, de akár a katonai erő/fenyegetés alkalmazása is. A hasonló forgatókönyv alapján zajló, az alkalmazott szimbólumok színe alapján elkülönített, operatív beavatkozásokkal és manipulatív technikákkal elért, nemdemokratikus rezsimváltás rendre külső (állami, nemzetközi, vállalati) érdekeket szolgál.

A 2000 és 2018 közötti, sikerrel járó „puha puccsokat” nemcsak színekről, hanem virágokról is elnevezték: a 2003–2004-es grúzai államcsínyt „rózsás forradalomnak”, a 2005-ös kirgiz fordulatot „tulipános forradalomnak”, a 2010-ben kezdődött tunéziai zavargásokat pedig „jázmin-forradalomnak” hívták. Majd száz évvel korábban Magyarországon is bekövetkezett egy hasonló hatalomváltás, amelyet akkor „őszirózsás forradalomnak” hívtak, és a „színes forradalmak” előbb felsorolt apparátusának számos elemét megtaláljuk benne: koalíciós alapon megszervezett ellenzéki pártokat (Károlyi-féle Függetlenségi Párt, Polgári Radikális Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt), az Amerikai Egyesült Államok (wilsonizmus) és a nyugati országok támogatását (antant), a média nyomásgyakorlását (országos napilapok, röpiratok), agitáló aktivistacsoportokat (katonatanácsok, szakszervezetek), provokációkat és szervezett utcai tüntetéseket (láncchídi csata, a Magyar Nemzeti Tanács parancsára a fővárosi stratégiai pontok elfoglalása, gróf Tisza István meggyilkolása), valamint a korunkban ismeretes nemkormányzati szervezetekre hasonlító nyomásgyakorló csoportokat, amelyek a kulturális fellazítás munkáját végezték, mintegy két évtizeddel a Károlyi-kormány hatalomra kerülése előtt. A „magyar *Majdan*hoz” ugyanannak a hat tényezőnek az együttállása kellett, mint az összes, sikerrel záruló 21. századi „színes forradalomhoz”: vezér, ideológia, struktúra, pénz, megfelelő időpont és nemzetközi támogatás.

A *fin de siècle* Osztrák–Magyar Monarchiájának Lajtán inneni fele, vagyis a millenniumos, századfordulós, boldogbékeidős Magyar Királyság a 20. század küszöbén új eszmétől forrongott. Ady ekkoriban kérdezte, hogy „Szabad-e Dévénynél betörnöm / Új időknék új dalaival”, a művészeti modernizmus és a nemzetiségi kérdés éppen akkora hullámokat vetett, mint az értelmiségi antiklerikalizmus és a kapitalista *Gründerzeit* ellentmondásai által megszült munkásmozgalom. A forrongó társadalom belső bajaira egyaránt gyógyszerként kínált az 1825 óta fennálló szabadelvű konszenzust felmondó újkonzervativizmus (agráriusok, Katolikus Néppárt) és az az újkeletű mozgalom, amelynek eszméi nyugatról jöttek, mégpedig eleinte tudományos formában (szociológia), racionalista attitűdöt hordozva (laicizmus, szabadgondolkodás), az évtizedek során egyre radikalizálódva (ateizmus, materializmus). A korszak polgári társadalmának alapszerkezetéből fakadt, hogy ezek az eszmék leginkább a fővárosi humán értelmiség körében voltak népszerűek, amely igen gyakran olvasóköroökben, polgári szalonokban, szabadkőműves páholyokban és vasárnapi iskolákban szervezte meg magát. A századelős szervezett munkássággal szemben, amelynek ekkorra már kialakult szervezeti rendszere volt (focicsapatok, munkásklubok, munkáspénztárak, *Népszava*, szakszervezetek, természetjáró körök) és elsősorban a gazdasági harcot tekintette feladatának, ez a polgári-középosztályi közeg érdeklődése, foglalkozása és képességei okán a kulturális hatalmat akarta megszerezni. Míg előbbi fő háttérszervezője Szabó Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója volt, aki civil állása mellett anarchoszindikalista teoretikusként, a *Népszava* irodalmi rovatának alapítójaként és Marx–Engels válogatott műveinek első magyarországi szerkesztőjeként is ismert, utóbbi közeget Jászi Oszkár vezette.²¹ Jászi

a kulturális fellazítás munkáját végezték

21 A továbbiakra felhasznált irodalom, a lábjegyzetben idézettekén túl: A *szociológia első magyar műhelye*. szerk. LITVÁN György – SZÜCS László, Gondolat, Bp. 1973.; G. FODOR Gábor: *Gondoljuk újra a polgári radikálisokat*. L'Harmattan, Bp. 2004.; MUCSI Ferenc: *A polgári radikalizmus Magyarországon, 1900–1914*. *Történelmi Szemle*, 1977/2.; PELLE János: *Jászi Oszkár. Életrajzi, eszme- és kortörténeti esszé*. Kairosz, Bp.

társadalomtudósként, ideológusként, konspirátorként és pártvezérként egyaránt szerepet játszott a 20. század első két évtizedének fellazítási munkálataiban.

A szociológus Jászi elsőként 1906-ban a hazai társadalomtudományosság lapját, a *Huszadik Századot* vette át és a lapot kiadó Társadalomtudományi Társaságot sajtátította ki, majd az egyelőre a polgári liberális konszenzus talaján álló szabadkőművességbe szivárgott be. Hogy milyen eszmékkel érkezett, az iránt senkinek nem lehetett kétsége, aki olvasta a századelőn megjelent műveit, melyek a progresszív szemlélet (*Kulturális elmaradottságunk okairól.* 1905), a szocialisztikus felfogás (*A demokrácia jövője.* 1906, *Új Magyarország felé.* 1907) és a radikális anyagelvűség (*A történelmi materializmus állambölcselete.* 1908) jegyében álltak. Jászi már 1905-ben a következőkkel kapacitálta Somló Bódogot (nem mellesleg Lukács György doktori témavezetőjét):

„csináljunk egy külön, kifejezetten szocialista páholyt, melyből új vért öntünk a már-már megmerevedő szervezetbe, kihasználva annak szervezeti és anyagi lehetőségeit céljaink érdekében. [...] Azt a gondolatot kellene átvenni a fiatalságba, hogy a szabadkőművesség csak úgy nyerheti vissza régi fényét, ha a munkásosztály szabadságharcát saját ügyének tekintené, mint egykor a polgárit. Az új páholy csak igen kevés és megbízható tagból állna. [...] mi kellő erélyt kifejtve csakhamar domináló szerephez juthatnánk és egy hatalmas szervezet állana hátunk mögött.”²²

A „szociológus csoport” egy évvel később, 1906-ban be is lépett a Demokrácia páholyba; céljuk a szocdem Kunfi Zsigmond szavaival élve nem más volt, mint a szocialista mozgalom és a választójogi harc mögötti „eszmék érdekében ott bent a szabadkőművességben propagandát csinálni”.²³ A konspiratíván működő társaság 1908-ban saját páholyt hozott létre, amely Martinovics Ignác nevét vette föl. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholyhoz címzett felterjesztésükben nyíltan vallották, hogy „vállaljuk, hogy a produktív polgárság és a munkásosztály előtt egyaránt megvilágosítjuk a legközelebbi jövőnk ama történelmi nagy feladatait, amelyek csakis e két osztály tervszerű együttműködése útján lesznek megoldhatók”. Ezek a nagy feladatok az általános, titkos és egyenlő választójog bevezetése, az állam és az egyház szétválasztása, a világi közoktatás és a progresszív adózás bevezetése, valamint a nagybirtok felosztása volt.²⁴

Jászi 1910-ben hirdette meg a „progresszív szabadkőművesség” programját, amelyben az írta, hogy „új lélek költözött a szabadkőművességbe [...] többé nem pusztán a filantróp és filozofikus törekvések kontemplatív híve, hanem egyúttal bátor és harcos katonája az emberi haladás ügyének.”²⁵ Mint a Martinovics páholy főmestere, 1911. február 7-én hasonló szellemben tartotta meg székfoglaló beszédét, melynek során „a szabadkőműves páholy bizalmas félhomályában tárta ki szívét” (Réz Mihály). Ebben – a „filantróp” célokat kitűző középosztálybeli „testvérek” berkeiben addig ismeretlen módon – olyasmiket olvashatunk, hogy „ismerve országunk rendelkezésére álló erőit és a külföld ily irányú tapasztalatait: nekünk kötelességünk a magyar politika minden nagy kérdésében – legalább a fővonásokban – konkrét és pontos propozíciókkal előállnunk”, hiszen „a magyar szabadkőművességnek egyik legelső és legfontosabb feladata: a magyar radikális demokrácia politikai programjának részletes kidolgozása”, hivatása pedig nem kevesebb, mint hogy „az emberi haladás internacionáléjának magyarországi serege legyen”.²⁶ Jászi a páholy munkát tehát

2001.; TÖKÉCZKI László: *Jászi Oszkár publicisztikai írásainak néhány sajátossága = Rendszerváltások kortársra és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára.* szerk. FEITL István – SIPOS Balázs – VARGA Zsuzsanna, ELTE Eötvös, Bp. 2013. Vö. Raffay Ernőnek a Kárpátia Stúdió által kiadott trilógiájával: *Harcoló szabadkőművesség. Küzdelem a katolikus egyház ellen* (2011), *Szabadkőművesek Trianon előtt* (2011), *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martinovics páholy államellenes tevékenysége, 1906–1912* (2012).

22 Jászi Oszkár levele Somló Bódoghoz, Bp. 1905. szeptember 27. Közli: *Jászi Oszkár válogatott levelei.* összeáll. LITVÁN György – VARGA F. János, Magvető, Bp. 1991. 116. Kiemelés az eredetiben.

23 Idézi: FUKASZ György: *Szabadkőművesség, radikalizmus és szocializmus az 1918 előtti Magyarországon.* A Martinovics Páholy történetéhez. *Párttörténeti Közlemények*, 1961/2. 56.

24 Idézi: *Uo.* 61.

25 Jászi Oszkár: *Progresszív szabadkőművesség. Kelet*, 1910. április 15. 195.

26 Szabadkőművesi program. Dr. Jászi Oszkár főmester tv. székfoglaló beszéde a Martinovics páholyban. *Progresszió*, 1911. február 1. [melléklet] I–VIII.

fedett tevékenységre, nevezetesen az országot átalakítani akaró progresszív program kidolgozására és a páholyok hálózatán keresztüli terjesztésére használta föl. Nem csoda, ha még a legmérsékeltebb hangú kritika is úgy szólt, hogy „földalatti folyás a magyar szabadkőművesség”, melynek „előbb oly csendes, titkos műhelyei a szenvedelmes nyilvános agitáció örökké forrongó kohóivá változtak”.²⁷

Ez utóbbi tevékenység három cél felé haladt, amelyek a következők voltak: 1) a hazai szabadkőművességen belüli progresszív túlsúly elérése, 2) a szabadgondolkodás minél több fórumának megteremtése, 3) végül politikai szervezetek létrehozása, előbb az általános választójog kiterjesztése érdekében, majd egy új „polgári radikális” párt képében. Nézzük ezeket sorban!

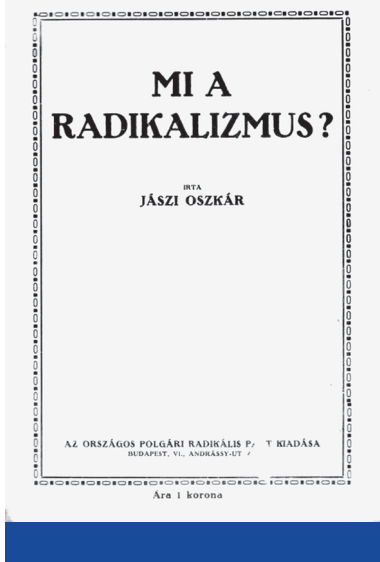
1) A hazai szabadkőművesség kormánypárti, liberális konzervatív vagy konzervatív liberális része nem nézte jó szemmel a mozgolódást, ám számos olyan páholy akadt (Comenius, Haladás, Galilei, Március, Reform), amely együttműködött a főleg értelmiségieket (Ady, Ignóty, Jászi, Kunfi, Pogány József, Polányi Kátoly, Szende Pál) megnyerő Martinovics páhollyal. A páholy-munka egyébként jórészt antiklerikális–progresszív beszédek tartásából és egy szabadkőműves napilap, a *Világ* kilobbizásából állt, mely utóbbi 1910-ben létre is jött, s benne Jásziék jelentős pozíciókat szereztek.²⁸ 2) A 20. század első másfél évtizedében számos szabadgondolkodó kör létezett (Galilei Kör, Magyar Szabadgondolkodó Mozgalom, *Szabadgondolat*, Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete, Társadalomtudományok Szabad Iskolája, *Világosság*), melyek programját Jászi írta (*A szabadgondolkodás lényege és alapelvei*. 1912).²⁹ Ezek leginkább ateizmusuk, materializmusuk és racionalizmusuk hevességében különböztek egymástól, lényegük azonban ugyanaz volt: egy szekuláris,

Titkok könyve – Szabadkőművességről szóló francia könyv 1747-es amszterdami kiadása (Magyar Nemzeti Múzeum, Szabadkőműves gyűjtemény)

27 MEZEI Ernő: Új állam-építők. *Magyar Figyelő*, 1911/1. 427.

28 Lásd bővebben: HEVERDLE László: A Martinovics páholy és a *Világ*. *Magyar Könyvszemle*, 1987/2.

29 Lásd bővebben: CSUNDERLIK Péter: *Radikálisok, szabadgondolkodók, ateisták. A Galilei Kör története (1908–1919)*. Napvilág, Bp. 2017.

Szabadgondolkodó-kiadványok:
a *Szabadgondolat* első lapszáma (1911),
a *Huszadik Század* 17. évfolyama (1916),
Jási Oszkár: *Mi a radikalizmus?* (1918)

sőt egyenesen nemhívó, mechanikusan egyenlőségelvű, progresszív társadalom képének megteremtése. A Galilei Kör, amely névleg a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének egyetemi fiókszervezete volt, 1915-től már nemcsak a polgári radikális szabadkőműves és pártpolitikai elemekkel és a szociáldemokrácia baloldalával állt kapcsolatban, hanem a politikai terrorizmussal is, ugyanis a galileista, titkos „forradalmi szocialista” Duczyńska Ilona 1917-ben Szabó Ervin felbízgatására akart merényletet elkövetni Tisza István ellen. 3) A Martinovics páholy inkább formális, mintsem csak informális irányítása alatt állt az a „profán” szervezet, amely a választójog kibővítésének álcája alatt folytatta a progresszív eszmék melletti mozgósítást. Az 1910-ben létrehozott Választójogi Liga (teljes nevén: Általános Egyenlő Titkos Választójog Országos Szövetsége) felállítását kifejezetten „szabadkőműves munkának” is tekintették, tizenhárom tagú vezetőségének *fele* a Martinovics páholyból került ki, amely 1914-ben 29 másik páholy közös választójogi akcióját is tető alá hozta. Már a Martinovics páholy létrehozatala után nem sokkal felmerült egy olyan párt megalapításának terve, amely a szociáldemokrácia mellett csatasorba tudja állítani a progresszív érzelmű polgárságot. Közvetlenül az I. világháború kitörése előtt, a választójogi harcok idején, a taktikai cél az ellenzék bal felé tolása volt, a stratégiai cél pedig mindvégig az, hogy „a polgárosztályban a proletármozgalommal párhuzamos mozgásokat váltsunk ki” – amint Jászi a páholy egyik ülésén meg is mondta.³⁰ 1914-ben jött létre az Országos/Polgári Radikális Párt, amelynek elnöke Jászi lett, aki a hatalomátvitel küszöbén a párt programját is elkészítette (*Mi a radikalizmus?* 1918). (A nagyobb baloldali párt és a kisebb liberális frakció koalíciója a magyar történelem későbbi szakaszaiból is jól ismert modell.)

Az előbbiekből is látszik, hogy a struktúra használata (szabadkőműves páholyok hálózata), a doktrína kidolgozása (szerteágazó szabadgondolkodó mozgalom) és a politikai szervezet működtetése (Polgári Radikális Párt, Választójogi Liga) mind-mind Jászi Oszkár, a *progresszió főmestere* kezében futott össze. A progresszív tevényt személyi átfedések sűrű hálózata szötte át: Szende egyben az Országos Reformklub vezetője is volt, maga Jászi a Martinovicsot, a Polgári Radikális Pártot, a *Huszadik Századot* és a Társadalomtudományi Társaságot egyszerre vezette, a *Népszava*-szerkesztő Somogyi Béla a Magyarországi Tanítók Szabad Egyesületét elnökölte, Kunfi nemcsak a Martinovics páholyban, hanem a szociáldemokráciában is aktív volt (MSZDP, *Népszava*, *Szocializmus*), Purjesz József, a Budapesti Újságíró Egyesület főtítkára egyidejűleg szintén számos egyéb tisztséget betöltött: 1913-tól a *Világ* főszerkesztője, 1914-től a magyarországi szabadkőművesség központi lapja, a *Kelet* szerkesztője és központi irányítótestülete, a Szövetségtanács tagja stb. A politikai összefüggések egészen nyilvánvalóvá válnak, ha megállapítjuk, hogy az 1918 őszen megalakult „októbrista” kormányban több miniszter rendelkezett szabadkőműves háttérrel. A Károlyi-kormányban három Martinovics-tag is ült egyszerre: Szende Pál pénzügyminiszter, Jászi és Kunfi pedig tárca nélküli nemzetiségi, illetve népjóléti miniszter volt. Ennek a kormánynak igazságügyminisztere, az 1919 elején beiktatottak viszont miniszterelnöke és egyben külügyminisztere is volt Berinkey Dénes, aki 1899 óta volt a Corvin Mátyásról elnevezett páholy tagja. Kunfi ennek a Berinkey-kormánynak közoktatásügyi minisztere lett, aztán a Tanácsköztársaság alatt közoktatási népbiztossá nevezték ki.

30 Idézi: FUKASZ: *I.m.* 79.

Nem csoda, hogy az 1918–19-es puccssorozatok bukása után országszerte mozgalom indult a korabeli „nemkormányzati szervezetek” földalatti hálózata ellen: Vas vármegye közgyűlése például nyilatkozatot fogadott el, mely szerint „ma már nincs gondolkozó és nyitott szemmel látó ember, aki ne volna tisztában azzal, hogy a jótékonykodás cégére alatt szervezett páholyok a destrukció melegágyai voltak”, és még egy olyan lap, mint a kecskeméti katolikus egyházközségi értesítő is tudta, hogy „a szabadkőművesség és az általa sugalmazott magyar újságírás évtizedeken keresztül kultúra és közfelfogásirányító tudott lenni”.³¹ Filantrópia és kulturális befolyásszerzés – ismerős ma is.

CSENDES FELFORGATÁS: „A KULTÚRA A CÉL”

A proletárdiktatúra idején Kunfi helyettese, majd a közoktatási népbiztosság posztján utódja Lukács György volt. Beiktatása után két héttel közzé tett állásfoglalásában azt írta: „A politika csak eszköz, a kultúra a cél!”³² Mint ismert: Lukács György a '40-es évek második felében másodjára is karriert futott be Magyarországon a berendezkedő diktatúra emblematisz kulturális alakjaként (nevéhez elsősorban az Akadémián végzett tisztogatás fűződik), majd harmadjára is nevet szerzett magának, ezúttal a pártba való „visszazárásától” haláláig eltelt időszakban (1967–71). Bár Lukács egész életében a polgári filozófiával viaskodott (*A lélek és a formák*. 1910, *Az ész trónfosztása*. 1954, *A társadalmi lét ontológiájáról*. 1971) és a marxizmus megújítójának szokás tekinteni (*Történelem és osztálytudat*. 1923, *Az esztétikum sajátossága*. I–II. 1965), valódi életművének mégsem ez utóbbi – különben is nagyon korlátozott szavatosságú – tette számít. Ami Lukácsban igazán jelentős, az követőinek a sora: az első nemzedék, a Lukács-iskola (Fehér Ferenc + Heller Ágnes, Márkus György, Vajda Mihály), majd a Lukács-óvoda (Bence György, Kis János, Radnóti Sándor), pontosabban az a tény és az a mód, ahogyan hozzájárultak a kommunista diktatúra fellazításához, hogy utána szövetségre lépjenek annak maradékaival.

Az 1990-től egészen 2010-ig tartó „posztkommunista állapot” (Lánczi András) elképzelhetetlen lett volna a diktatúra folytonosságát őrző gazdaságipolitikai erők (MSZP) és a velük szövetkező egykori „demokratikus ellenzék” pártjának (Szabaddemokraták Szövetsége, SZDSZ) közös komplexuma nélkül. Utóbbi háttérideológiáját jórészt a Lukács-óvoda vezetője, a *Beszélő* szerkesztője, az SZDSZ első elnöke, Kis János vezetésével dolgozták ki (ennek állomásai: *Vannak-e emberi jogaink?* 1986, *Kádárnak mennie kell*. 1987, *A rendszerváltás programja*. 1989). Mindez azonban nem ment volna jelentős anyagi háttértámogatás és egy átfogó terv nélkül, melyek mindegyike Soros Györgyhez köthető. Annál is inkább, mert Soros György szerint egykori budapesti iskolatársai, név szerint Eörsi István, Litván György és Tardos Márton (mindhárman SZDSZ-alapítók, utóbbi frakcióvezető is) vették rá, hogy a '80-as évek elején hazai alapítványalapításba fogjon, melynek háttérbeszélgetései Kis János lakásán is folytak. Az 1984-ben – Aczél György közbenjárásával, Kádár engedélyével – létrehozott Soros Alapítvány operatív vezetője, egészen 2001-es haláláig Vásárhelyi Miklós (a *Szabad Nép* egykori belpolitikai szerkesztője, Nagy Imre sajtófőnöke, az SZDSZ egyik alapítója) lett, jogásza pedig Dornbach Alajos (szintén az SZDSZ alapítója, 12 évig parlamenti képviselője) volt.³³

Soros György életrajzírója szerint „messianisztikus milliárdos” (Michael T. Kaufman), aki önmagára kedvtelve „állam nélküli államférfi” utal, és gyakran úgy is írnak róla, mint az egyetlen magánszemély, akinek saját külpolitikája

1984-ben jött létre
a Soros Alapítvány

31 Idézi: *Budapesti Hírlap*, 1920. február 20. 6. és Hívek és lelkipásztorok. *Kecskeméti Katolikusok Lapja*, 1935. szeptember 22. 5. Kiemelések tőlem.

32 LUKÁCS György: Felvilágosításul. *Vörös Újság*, 1919. április 18. Megjelent még: *Uő: Forradalomban. Cikkeik, tanulmányok, 1918–1919*. szerk. MESTERHÁZI Miklós, Magvető. Bp. 1987. 105–106.

33 A továbbiakra vonatkozóan felhasználtam: BÉKÉS Márton: *A Soros-birodalom születése = A Nagy Terv*. I.m. 55–97.

van. „Magamat pénzügyi és filozófiai spekulánsnak nevezem” – jelentette ki 1989-ben,³⁴ oxfordi tiszteletbeli diplomáját pedig ezekkel a szavakkal vette át: „Azt szeretném, ha finansziális, filantróp és filozófiai spekulánsnak tartanának.” Közéleti befolyásszerzését „politikai filantrópiának”, önmagát angolnyelvű szó-játékkal gyakorta „bizonytalansági elemzőnek” hívja (*insecurities analyst* – az értékpapírpiazi elemzőt jelentő *securities analyst* után). Mindent összevetve, ami bizonyos, hogy Soros György a világ valaha élt legnagyobb hatalmú filozófusa.

Ha a filozófiában nem is ért el sikereket, hiszen mentora, Karl Popper a '60-as évek első felében elutasította kéziratát (*The Burden of Consciousness*. 1962), mégis, az előbbi által lefektetett „nyílt társadalom” gondolatához (*A nyitott társadalom és ellenségei*. 1945) olyan eszközöket rendelt, amelyeket 1984 és 1989 között Magyarországon kísérletezett ki, majd 1989/90-től kezdve szerte Közép- és Kelet-Európában elterjesztett, jó ideje pedig globális méretekben használ. Az *Operation Soros* eszközállománya országspecifikus és tájegységenként eltér, így a valutaszpekuláció és az illegális migráció ösztönzése, a privatizáció támogatása és az NGO-k általi nyomásgyakorlás egyaránt arzenáljához tartozik, spektruma pedig a kulturális hatalom (*culture power, kulturelle Macht*) megszerzésétől kezdve a „színes forradalmak” kiirtásáig terjed. Magyarországon a '80-as évek közepétől a 2010-es évek második feléig a kulturális befolyásszerzés volt jellemző.

Soros, bár könyörtelen pénzembernek tűnik (az is), könyvei pedig a lapos bölcselkedés és a lehangoló materializmus önisméltó keverékeinek hatnak, a kultúrát komolyan veszi – már ami a széles értelemben vett kultúrán keresztüli indirekt befolyásszerzést jelenti.

Míg 1984 és 1989 között valóban hasznos és bőkezű támogatásokat folyósított, amelyből majd' mindenki részesülhetett, addig 1990 után a liberális struktúrákat finanszírozta. Olyannyira, hogy azt a Soros Alapítvány által kiadott összefoglaló is elismerte, hogy „a liberális szervezetek támogatása az új demokratikus érában az alapítvány egyik *legnyitottabb közéleti, politikai szerepvállalása volt*”,³⁵ amely alatt a baloldali-liberális szervezetek (Demokratikus Charta, Együtt Egymásért Egyesület, Liberális Klub, Nyilvánosság Klub, „Tégy a gyűlölet ellen” Alapítvány) közvetlen dotációját kell érteni. Soros a *Beszélő*-nek már 1989-ben nyomdát vett, a *Magyar Narancs* kiadóvállalatába rövidesen bevásárolta magát, az alapítvány által 1991-ben elindított folyóirat-mecenatúra egy sor progresszív folyóiratot és liberális lapot (*2000, Beszélő, BUKSZ, Café Babel, Európai Utas, Ex-Symposion, Élet és Irodalom, Holmi, Hócipő, Kritika, Magyar Lettre Internationale, Magyar Narancs, Mozgó Világ, Replika, Világosság*) támogatt, a Tilos Rádióval és a szárszói találkozóval együtt. Nem csoda, ha Dornbach 1994-ben ezt nyilatkozta: „A progressziót és a nyitott társadalmat szolgáljuk. Pártoktól függetlenül képviseljük a liberalizmust.”³⁶ A sajtótámogatás

felügyelője nem más, mint Vásárhelyi Miklós volt (barátai Nagy Imre egykori sajtófőnökét csak „Mikipressznek” szólították), aki ezzel egy időben több országos sajtószervezet kuratóriumában (Pethő Sándor, Pulitzer, Szabad Sajtó) is bent ült, 1994-től kezdve pedig az alapítvány négy kulturális profilú támogatási programját (folyóirat, könyvtár, média, művészet) is elnökölte.

Soros György egy évtized leforgása alatt, vagyis 1984 és 1994 között szinte mindent elért: a magyarországi alapítvány létrehozása után tíz évvel immár Közép- és Kelet-Európa szerte kéttucat alapítványa működött, emlékezetes módon 1993 végén, az öt alapítványhálózat-látogató körútjára elkísérő riportternek azt mondta: „Nyugodtan írja csak azt, hogy ami egykor szovjet birodalom volt, az Soros-birodalom lett.”³⁷ Soros magyarországi alapítványa fennállásának tízéves évfordulóján úgy fogalmazott, hogy támogatásai és pályázatai révén

»» kultúrán keresztüli indirekt befolyásszerzés

34 A siker szabaddá tett. Interjú George Sorossal. *Képes* 7, 1989. július 22. 22.

35 Közli: NóvÉ Béla: *Tény/Soros. A magyar Soros Alapítvány első tíz éve, 1984–1994*. Balassi, Bp. 1999. 260. Kiemelés tőlem.

36 Idézi: Koós Tamás: Évi 10 milliárd dollár a Közép-európai Egyetemre. *Új Dunántúli Napló*, 1994. április 16. 13.

37 Idézi: Michael LEWIS: The Speculator. *The New Republic*, 1994. január 10.

„1989 előtt döntő befolyásunk volt a kulturális életre”; márpedig, nyilatkozta ugyanennek alkalmával másutt, a fontos az, hogy „a szellemi szférában sikerül[-e] majd változást előcsiholni”, hiszen „az alapítványnak van egy *hosszú távú elkötelezettsége a kultúra irányában*”.³⁸ Nem csoda, ha értékelése szerint a „magyar támaszpont” vált 1989/90 után az *Operation Soros* közép- és kelet-európai mintaországává, hiszen alapítványának idehaza sikerült bejárnia mind a három fázist: 1) sikeresen behatolt a civil társadalomba, 2) ott rövidesen hegemoniát alakított ki és 3) itt megvetve lábát, megkezdhetette az egész társadalom átformálását *open society*vé. 1990-ben ki is jelentette:

„Ma már sokkal többről van szó, mint csupán az alapítványokról – gazdaságpolitikáról és nemzetközi ügyekről. Egészen a közelmúltig szándékosan tartózkodó voltam, sokkal *hatékonyabban tevékenykedhettem a háttérből*. [...] Ez azonban az utóbbi néhány évben megváltozott. Közéleti személyiség lettem, sőt szinte államférfiként kezdtem szerepelni. Ez a helyzet némi képp visszás volt, hiszen nem képviseltem semmilyen államot, de hamar hozzászoktam.”³⁹

Az idézet abból a könyvből való, amelyet 1990-ben írt az általa központi, zárt társadalomnak tekintett szovjet rendszer felnyitásáról (*Opening the Soviet*

38 10 éves a magyar alapítvány. Krisztina Koenen interjúból. *Magyar Lettre Internationale*, 1994/ösz, 27. és „Többé nem dönthetek mindenről én”. 10 éves a magyar Soros Alapítvány. *Napló*, 1994. október 15. IV. Kiemelés tőlem.

39 SOROS György: *A lehetetlen megkísértése. A kelet-európai forradalmak és a Soros Alapítvány* [1990] ford. BOJTÁR Endre – PUSZTA Dóra, 2000 Egyesület, Bp. 1991. 43., 145–146., 46. Kiemelés tőlem.

Liberális internacionálé – Soros György és Michael Ignatieff, a CEU rektora az egyetem bécsi kampuszának megnyitóján, 2019. november 15. (Central European University / Wikimedia Commons / Daniel Vegel)

System), amely csak az első lépés volt, hiszen ezt követően vélekedése szerint meg kell akadályozni, hogy kisebb zárt (azaz nemzeti) társadalmak alakuljanak ki. Mindennek módszertanáról szólva úgy fogalmazott, hogy „sok olyan erőfeszítés, amely a nyitott társadalom létrehozására irányul, *kerülő úton, közvetve* hat: a haszonszerzés vágya, kulturális és politikai célok egyaránt hozzájárulhatnak”.⁴⁰ Visszajutottunk tehát oda, ahonnan indultunk: a pénzpiaci és a politikai spekuláció ugyanannak az éremnek a két oldala, és utóbbihoz indirekt eszközök is kínálóznak, amelyek legerősebbike a kultúra. Nem csoda, ha egy 1991-es, igencsak baráti interjú címében kedveskedő szándékkal „csendes felforgatónak” nevezték.⁴¹ A módszertan egyszerű volt: először „jótékonykodó alapítványokon keresztül behatolni a változásban lévő ország értelmiségébe” (Csurka István), majd liberalizálni a piacot és a társadalmat, amely dereguláción és privatizáción, illetve a kulturális hatalom megszerzésén keresztül lehetséges.

SZABADKŐMŰVESEK, SZABADGONDOLKODÓK, SZABADDEMOKRATÁK

A „közvetett hatalom” kialakításán dolgozók között kontinuitást figyelhetünk meg az életpályamodellek és a taktikai harceljárások tekintetében, nemkülönben a szervezeti infrastruktúra kiépítése és a stratégia megfogalmazása kapcsán. Akiket például Lenin a nemzetközi kommunizmus „hasznos hülyéinek” nevezett, azok tevékenységét Soros is tudatosan csatornáztatta be saját alapítványhálózatába, mondván: „Az a cselekvési taktika, hogy mások energiáit hasznosítsuk és erősítsük fel, sikereink kulcstényezőjévé vált.”⁴² Amint a szélsőbaloldali internacionalizmusa sajátos mozgalmi hagyományként olvasható egybe, úgy a progresszió stációi is útjelzőként szolgálnak egy egységes haladó projekthez. Nézzünk két-két karrierutat! 1) Pogány József előbb a szociáldemokrata *Világkönyvtár* könyvsorozatot szerkesztette, majd belépett a Martinovics páholyba, az „őszirózsás forradalom” alatt ő vezette a fegyveres puccsot végrehajtó Budapesti Katonatanácsot, a proletárdiktatúra alatt előbb hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztos lett, 1920-tól hol a krími mészárlás helyszínén, hol Moszkvában találjuk, 1922–24-ben mint a Komintern tagja szervezte az Amerikai Munkáspártot (!), onnét hasonló feladatokkal Skandináviába és a Távols-Keletre küldték, hogy végül Kun Bélával együtt 1938-ban a sztálini tisztogatások során kivégezzék. Az egy generációval fiatalabb Donáth Ferenc a '30-as évek egyetemi mozgalmaiba bolsevik ügynökként való beépülésétől kezdve az illegális kommunista párt háború végi társelnökségén át Rákosi titkárságvezetéséig jutott (1948–51), majd későbbi pályája a Nagy Imre-körön keresztül egészen a monori találkozók – Kádár tudtával való – megszervezéséig ívelt. 2) Hanák Péternek is „több élete” volt, hiszen 1948 és 1953 között ifjú sztálinistaként segített megtisztítani az MTA Történettudományi Intézetét, majd a Kádár-rendszer konszolidációját támasztotta alá reformista–kozmpolita tanulmányaival, pályája végén pedig a CEU történelem tanszékének alapító-vezetője volt (1992–95). A nála jó húsz évvel fiatalabb Kis János a Lukács-tanítványok tanítványából lett a „létező szocializmuson” az „igazi marxizmust” számonkérő újmarxista pártellenzéki, majd a „demokratikus ellenzék” pártjának, az SZDSZ-nek a vezetője, végezetül pedig a progresszió szociálliberális–emberjogi pecsétőre, szintén a CEU-n. A két csoport hosszanti keresztmetszetét adja Vásárhelyi Miklós életpályája, aki – sorrendben – volt illegális kommunista, sztálinista újságíró, reformkommunista, majd SZDSZ-alapító és a Soros-alapítvány vezetője. Mindez arra világít rá, hogy a rejtett, akár titkos, indirekt eszközöket alkalmazó politikai csoportosulások szellemi vízgyűjtő területe és módszertana több mint hasonló. Pontosabban ugyanaz. ■

40 Uo. 142. Kiemelés tőlem.

41 Soros György, a „csendes felforgató”. *Magyar Hírlap*, 1991. november 21. 10.

42 SOROS: *A lehetetlen... I.m.* 152.